

ALİ CÂNİP YÖNTEMİN LİSE EDEBİYAT KİTAPLARI ÜZERİNE

Rıza FİLİZOK

Cevdet Paşa, Fuad Paşa ile birlikte Kavaid-i Osmaniye adlı bir sarf kitabı yazmış, sonra bu kitabı kısaltarak Medhal-i Kavaid adıyla, daha sonra bir parça daha kısaltarak Kavaid-i Türkiye adıyla neşretmişti. Osmanlı dilinin kurallarını anlatan ilk eser olan bu kitap, Arap sarf kaidelerine ve terimlerine dayanarak yazılmıştı. 1881 yılında bastırılan Belâgat-ı Osmaniye, eski belâgat biliminin esasını oluşturan "meani", "beyan" ve "bedi"nin Türkçeye kazandırılması amacını taşıyordu. Cevdet Paşa bu eserinde şiire ağırlık vermiş ve örnekleri kendi şiirlerinden ve eski şâirlerden seçmiştir.

Belâgat-ı Osmaniye'den birkaç ay sonra neşredilen Recaiâde Mahmud Ekrem'in Talim-i Edebiyat'ı Batı retoriğinden yararlanılarak yazılmıştı.

Abdurrahman Süreyya, Cevdet Paşa'nın yolunda yürüyerek 1885 yılında Mîzânü'l-Belâga, 1887 yılında Sefîne-i Belâgat eserlerini neşretti. Hacı İbrahim Efendi de Belâgat-ı Osmaniye'ye bir şerh olarak "Şerh-i Belâgat" adlı arapça kaideleri birici plana çıkaran bir eser yazdı; daha sonra Mekteb-i Mülkiye'de okuttuğu dersleri Edebiyât-ı Osmâniyye (İstanbul, 1305) adıyla yayınladı, bu kitapta devrine uyararak gelenekten uzaklaştığı görülür.¹ Diyarbakırlı Sait Paşa 1888'de Mizan'ül-edeb adlı bir belâgat kitabı yazdı. İsmail Hakkı "Esrar-ı Belâgat" adlı eserinde eski belagati esas almakla birlikte Fénelon, Boileau gibi Fransız retorikçilerinden yararlandı. Diyarbakırlı Said Paşa Mîzânü'l-Edeb'inde (İstanbul,1305) eski belâgati devam ettirdi.

Ali Nazif'in Zînetü'l Kelâm'ı (İstanbul, 1306) ile Muallim Naci'nin İstîlâhât-ı Edebiyye'sinde edebî kavramlar tekrar ele alındı.

Ali Nazîmâ'nın Muhtıra-i Belâgat'i (İstanbul, 1308), Rusçuklu M. Hayri'nin Belâgat'ı (İstanbul, 1308), İbnü'l-Kâmil Mehmed Abdurrahman'ın Tertîb-i Cedîd Belâgat-ı Osmaniyye'si (İstanbul, 1309), İbradalı Mehmed Şükrü'nün İlm-i Belâgat'ı (İstanbul, 1318), Mehmed Rifat'ın Mecâmiu'l-Edeb'i kısmî olarak yeniliğe açık belâgat kitaplarıdır.

Abdülhalim Memduh'un Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'si(1306), üç bölümden meydana gelen bir eserdir. "Bazı Mülâhazât" başlıklı birinci bölümde, eski edebiyatın hususiyetleri üzerinde durulmuş, ikinci bölümde Divan Şâirleri, üçüncü bölümde Akif Paşa'dan sonraki edebiyatımız ele alınmıştır.

Menemenlizâde Tahir 1897'de yazdığı Osmanlı Edebiyatı adlı eserinde Recaiâde Mahmud Ekrem'in açtığı yoldan yürüdü.

¹ Yararlanılan kaynak: Kâzım Yetiş, Belâgat, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. V.

Süleyman Fehmi'nin "Edebiyat"ı (1909) meşrutiyetten sonra yazılmış ilk nazariye kitabıdır. İdadilerin son sınıfları için yazılan bu kitapta sanat ve yazı kaideleri ile bazı teoriler Batı kaynaklarına dayanılarak anlatılmıştır. Recaizâde'nin getirdiği yenilikleri daha ileriye götüren bir eserdir. Batı felsefesi ve psikolojisinden yararlanarak yazılmıştır.

Midhad Cemal, Süleyman Fehmi'nin "Edebiyat"ında gördüğü eksiklikleri tamamlamak üzere Edebiyat Dersleri'ni (İstanbul, 1326) hazırlamıştır.

Muhiddin'in "Yeni Edebiyat" adlı eseri (1910) Süleyman Fehmi'nin kitabı tarzında yazılmış, ancak nazariyelere daha az yer verilmiştir.

Şehabeddin Süleyman, 1910 yılında (14 Eylül 1326/27 Eylül 1910) idadiler için "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye" adlı eserini yazdı. Eser meydana getirilirken Fransız yazarı Eugene Veron'un ve Emile Faguet'in fikirlerinden yararlanılmıştır. Ali Canip, bu kitabın neşri dolayısıyla Servet-i Fünûn'da "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye" adıyla bir tenkid makalesi neşretmiştir.

Şahabettin Süleyman, San'at-ı Tahrîr ve Edebiyat (İstanbul, 1329) adlı eserinde eski belâgatten tamamen ayrılarak şahsiyet, muhit, mektepler, gibi kavramlar üzerinde durur.

Şehabeddin Süleyman ile Köprülüzade Mehmed Fuad'ın birlikte hazırladıkları iki ciltlik Malumât-ı Edebiyye (İstanbul, 1330)² ile 1332'de sultanîler için ders kitabı olarak hazırladıkları "Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı" Hippolyte Taine, Paul Bourget, Emile Faguet, Hennequin gibi Batılı yazarların görüşlerinden istifade edilerek yazılmıştır.

Mehmed Hayrettin'in "Tarih-i Edebiyat Dersleri" idadiler için ders kitabı olarak hazırlanmıştır. 1328-1329 yılları Konya idadisi yedinci sınıf öğrencileri adına basılan bu kitap, "Genç kalemler" in yeni lisan anlayışlarının tesirinde yazılan ilk edebiyat tarihi kitabıdır. Eser, "lisanda İnkılâp" başlıklı bir önsözle başlamaktadır. Bu önsözde edebiyatımızın dil sadeleşmesine bağlı olarak bir tarihçesi yapılmakta ve yeni lisan hareketi övülmektedir. Yazar Osmanlı Türkçesini üç döneme ayırarak ele almaktadır: 1)Ertuğrul Gazi'den Şinasi'ye kadar, 2) Şinasi'den muallim Naci'ye kadar, 3) Devr-i Hazır: Servet-i Fünûn Yazarları, Yeni Lisan ve Yeni Edebiyat.

Reşit'in Nazariyat-ı Edebiye (1912) adlı iki ciltlik eseri Recaizade tarzında yazılmıştır. İkinci ciltte estetik kaideleri ele alınmıştır.

Faik Reşat'ın "Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye"si (1912.) üç cilt olarak düşünülmüş fakat ancak divan edebiyatıyla ilgili olan -Şeyhülislâm Yahya Efendi'ye kadar- birinci cildi basılabilmıştır.

İbrahim Necmi'nin iki ciltlik Tarih-i Edebiyat Dersleri, (1338) adlı eserinde Türk Edebiyatı'nın XIV. yüzyıla kadarki önemli eserlerinden kısaca bahsedildikten sonra edebiyatımızın XIV. yüyıldan sonrası eski ve yeni edebiyat olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmektedir.

İsmail Hikmet (Ertaylan)'ın dört ciltlik Türk Edebiyatı Tarihi, yazarın hazırlamayı düşündüğü ve içinde Azerî ve Çağatay edebiyatlarının da yer alacağı genel bir Türk edebiyatı tarihinin "Osmanlılar" bölümüdür. Eser, Tanzimat öncesinden başlayarak Mütareke sonrasına kadarki dönemin meşhur simalarını içine almaktadır.³

²Kitap ve yazar hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Nâzım H. Polat, Şahabeddin Süleyman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 118.

³Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayını, ankar,1984, s.485.

Bütün bu eserler örneklerini eski yahut yeni edebiyatımızdan alışına, eski zihniyete yahut yeni zihniyete göre yazılmış olmalarına göre ikiye ayrılabilirse de, esasta birlik gösterirler:

Bütün bu eserler:

a)Kurallar

b)Örnekler

plânını takip etmişler, önce teorik açıklamalar yapmışlar, sonra metinlere yer vermişlerdir.

Bu eserlerin birleştiği ikinci nokta, manzum yazıyı yazının esası olarak ele alan bir anlayışı yansıtmaları ve bu esasa göre düzenlenmiş olmalarıdır.⁴

1925 yılında Maarif Vekaleti tarafından program değişikliği yapılarak, edebî metin birinci plâna alınmıştı ve edebî metinden şekil ve kurala gidilmesi, edebiyat öğretiminde temel ilke olarak kabul edilmişti. Bu yeni anlayışa göre yazılan ilk kitap, Ali Canip'in "Edebiyat" kitabı oldu.

Edebiyat Kitabında yer alan konular ve yazarlar şunlardır:

Nesir-Nazım

Nesir-Nazım: Mahalle Mektebinde (Damga Romanından): Reşat Nuri, Nöbetçi ve Yıldız: Yusuf Ziya, Nesir ve Nazım Hakkında İzahat. (5-12)

Hece vezni-Aruz Vezni: Anadolu Toprağı: Orhan Seyfi, Yolcular: Halid Fahri, Her İki Vezni Mukayesesi. (13-18)

Hece Vezinleri: Rüya Kırklarında: Yusuf Ziya, Ada Yolu: Fazıl Ahmed, Ortaç Yolcuları: M. F., Kurt ile Ayı: Ziya Gökalp, Gemiciler: Enis Behiç, Bugünün Çocuklarına: İbrahim Alaeddin, Münzevi: Faruk Nafiz, Şarkın Mezarları: A. C., Gurbet Yolunda: Yusuf Ziya. (18-30)

Aruz Vezinleri: Fırat: Muallim Naci, Dağlara : Mehmet Celâl, Çankaya: Faruk Nafiz, Kurbağalar: A. C., Teşrin-i Evvel: Tevfik Fikret, Ah Nijat: (Recaizâde) Mahmud Ekrem, Tecelli yahud Teselli: Abdülhak Hamid, Bahâr-ı Terânedâr : Tevfik Fikret, Bir Sabah İdi: Tevfik Fikret, Bahâr: İsmail Safâ, Sabah Ezanında: Tevfik Fikret, Yağmur: Tevfik Fikret, Hülyada Bir Temaşa: (Recaizâde) Mahmud Ekrem, Ferda-yı Tedfîn: (Recaizâde) Mahmud Ekrem, Makber'den: Abdülhak Hamid, Hakikate Doğru: Süleyman Nesib, Yaprak: A. C., Kış: Orhan Seyfi, Kalender: Muallim Naci, Aruza Veda: Halid Fahri, Aruza Dair malumat. (31-55)

Mecazlar : Teşbîh, İstiare, Mecaz-ı Mürsel, Kinaye, Ta'riz.. misalleri ve izahat. (58-71)

Manaya aid Sanatlar: Teşhis ve İntak, Tenasüb, Rücu', İeff ü Neşir, Hüsn-i Ta'lîl, Mübalâğa, Tecâhül-i Arif, Terdid, Tezad, Tekrîr.. Misâlleri ve izahat.(72-104)

Lâfza aid Sanatlar: Cinas, Seci, İham, İktibas, Tazmîn .. Misâlleri ve izahat.(105-112)

Eski Divan Edebiyatında Nazım Şekilleri:

Kaside: Bakî'den, Nefî'den, Nedim'den, Namık Kemâl'den kasideler ve bunlara tatbiken malûmat.(114-133)

Gazel: Ahmet Paşa'dan, Fuzûlî'den, Bakî'den, Nefî'den, Nailî-i Kadîm'den, Nâbî'den, Seyyid Vehbî'den, Nedim'den, Koca Ragıp Paşa'dan, Fıtnat Hanım'dan, İzzet Molla'dan, Muallim Naci'den gazeller ve bunlara tatbiken malûmat. (133-155)

Mesnevî: Şeyhî'nin "Harnâme"sinden, Fuzûlî'nin "Leylâ ve Mecnûn"undan, Nâbî'nin "Hayriye"sinden, Süleyman Nahifî'nin "Mesnevi-i Şerif Tercümesi"nden, Sünbül-zâde vehbî'nin "Lutfiye"sinden, Şeyh Galib'in "Hüsn ü Aşk"ından parçalar ve bunlara tatbiken mesnevi hakkında malûmat. (155-191)

⁴Mustafa Nihat Özön, metinlerle Muasır Tür Edebiyatı Tarihi, c.II, s.206 .

Rüba'i: Fuzûlî'den, Azmi-zâde Halefî'den, Nefî'den, Nâbî'den, Seyyid Vehbî'den, Nedim'den, İzzet Molla'dan, Ziya Paşadan rubailer ve bunlara tatbiken rubaî hakkında malûmat. (191-206)

Kit'a: Fuzûlî'den, Haşmet'ten, İzzet Molla'dan, Muallim Naci'den, İsmail Safâ'dan kit'alar ve izahat. (206-208)

Musammatlar: Fuzûlî'den, Esrar Dede'den birer murabba; Nâbî'den, Sezâyi'den birer muhammes, Fuzûlî'den, Vâsıf'tan birer müseddes, Nailî-i Kadîm'den bir tahmis ve bu münasebetle izahat. (208-219)

Terkîb-i Bend: Ruhî-i Bağdâdî'nin Terkîb-i Bend'inden parçalar ve bunlara tatbiken izahat. (219-229)

Tercî-i Bend: Fuzûlî'nin bir Tercî-i bend'i ve buna tatbiken izahat. (229-231)

Mütezad: Keçeci-zâde İzzet Molla'nın bir mütezadı ve buna tatbiken izahat. (231-232)

Divan Edebiyatında Tarih ve Lügaz, Mu'amma San'atleri: Ruhî-i Bağdâdî'den, Nedim'den, Sürûrî'den, İzzet molla'dan misâller ve bunlara tatbiken Tarih hakkında malûmat. (234-244)

Divan Edebiyatına Türk Şâirlerinin Zam Ettikleri Nazım Şekilleri:

Tuyug- Şarkı: Kadı Burhaneddin'den, Nesimî'den tuyuglar ve izahat. Nedim'den, Vasıf-ı Enderûnî'den şarkılar ve izahat. (246-250)

Divan ve Divan Edebiyatının Hususiyetleri, Hamse: Bu hususiyetlere ve bi'l-münâsebe Klasik ve İskolastik Edebiyatlar hakkında malumat. (252-258)

Eski Nesir: "Tâc-ül Edeb" unvanlı bir eserden, Sinan Paşa'nın "Tazarru'nâme"sinden, Fuzûlî'nin "Hadikatü's-Suada"sından, "Evliya Çelebi Seyahatnâme"sinden, Katip Çelebi'nin "Tuhfetül- Kibâr"ından, "Naimâ Tarihi"nden, "Münşeat-ı Nâbî"den, "Safaî Tezkiresi"nden, "Subhî Tarihi"nden, "Münşeat-ı Kâni"den parçalar ve bu münasebetle eski nesir hakkında malumat. (260-280)

Millî Nazım Şekilleri:

Mani, Varsağı, Koşma, Destan, Türkü Numûneleri ve millî nazım şekilleriyle Âşık ve Avâmî Tasavvuf Edebiyatı hakkında malumat. (282-306)

Yeni Edebiyatta Nesir Nev'ileri:

Romanesk Nev':

Recâi-zâde Mahmud Ekrem Bey'in "Araba Sevdası", Halid Ziya Bey'in "Mai ve Siyah"ı, Hüseyin Rahmî Bey'in "Nimet-şinas"ı, Ömer Seyfeddin Bey'in "Açık Hava mektebi", Reşat Nuri Bey'in "Çalı Kuşu" romanlarından parçalar ve bi'l-münâsebe roman nev'i hakkında malumat. Ömer Seyfeddin Bey'in "Tuhaf Bir Zulüm", Yakup Kadri bey'in "Ses Duyan kız", Reşat Nuri Bey'in "Fazilet Mükâfatı", Ercümend Ekrem Bey'in "Komşu Hatırı" unvanlı küçük hikâyeleri ve yine bi'l-münâsebe küçük hikâye hakkında izahat. (308-367)

Tarih Nev'i: Köprülü-zâde Fuad Bey'in "Türk Edebiyatı Tarihi"nden Bir Parça, Muallim Naci Hakkında Bir Tenkîd Numûnesi, Ahmet Refik Bey'in "Kâtip Çelebi" hakkında biyografik bir makalesi, Gazi Paşa'nın ve Ahmet Rasim bey'in Hâtıratlarından birer parça, ve bu münasebetle siyasî, ictimâî, edebî tarihlerle tenkîd, biyografî, bibliyografî, hâtrât, hulâsa tarih nev'i hakkında malumat. (367-393)

Didaktik Nev' : Namık Kemal Bey'in "Tarihin Ehemmiyetine Dair" unvanlı bir parçası, Ziya Gökalp Bey'in "Tebessüm" nâmındaki bir makalesi, Bu nev' hakkında İzahat. (394-400)

Dramatik Nev': Abdülhak Hamid Bey'in "Tarık"ından, Namık Kemal Bey'in "Vatan yahut Silistre"sinden parçalarla "Arapça Değil mi Uydur Uydur Söyle" unvanlı bir komediden bir iki sahife. Dramatik nev' hakkında malumat. (401-417)

Hitâbet Nev'i: Gazi Paşa'nın mühim bir nutkundan bir parça İle Hamdullah Subhî Bey'in bir hitabesi, Hitâbet nev'i hakkında malumat. (417-427)

Mektup Nev'i: Şinasi Efendi'nin ve Cenap Şehabeddin Beyin birer mektubu ve mektup nev'i hakkında izahat. (427-432)

Yeni Edebiyatta Nazım Nev'ileri:

Lirik Nev': Abdülhak Hamid Bey'in "Makber"inden bir parça, Yahya Kemal Bey'in

"Açık Deniz", Aka Gündüz Bey'in "Bozgun" unvanlı şiirleri ve bu münasebetle Lirik Nev' hakkında malumat. (434-440)

Dramatik Nev': Abdülhak Hamid Bey'in "Eşber"inden, Faruk Nafiz bey'in "Canavar"ından birer parça ve izahat.

Didaktik Nev' : Emin Bey'in "Bırak Beni Haykırayım", Ziya Gökalp Bey'in "Vatan" manzumeleri ve bunlara tatbiken didaktik nev' hakkında malumat. (450-454)

Pastoral Nev': Hamid Bey'in "Sahra"sından bir parça, Fikret Bey'in "Yeşil Yurt", O. Seyfi Bey'in "Bir Çiftlik manzarası" manzumeleri ve pastoral nev' hakkında malumat. (458-455)

Siyasî Tanimat: Siyasî tanzimattan sonra başlayan fikir hareketleri ve edebiyat. (460-470)

Lügatçe (472-484)

Ali Cânîp'in kitabında edebî metinlere bağlı bilgilerin verilişi konusunda bir fikir verebilmek için bazı parçaların nasıl ele alındığını açıklayalım:

"Nesir ve Nazım" bölümünde Reşat Nuri'nin Damga Romanından "Mahalle Mektebinde" parçası ile Yusuf Ziya'nın "Nöbetçi ve Yıldız" manzumesi alınmış ve sonra bu iki parçaya dayanılarak "nesir" ve "nazım" türleri hakkında bilgi verilmiştir. "Damga" romanından alınan parçanın "tıpkı konuştuğumuz gibi düz cümlelerden mürekkep" bir yazı olduğu, Yusuf Ziya'nın "Nöbetçi ve Yıldız" manzumesi'nin ise "kısa kısa satırlar halinde", vezinli ve kafiye bir yazı olduğuna dikkat çekilmiş; buradan "Düz ibareli" yazılara "mensur", "her satırı öteki satırlarıyla denk olanına", "manzum" sıfatı verildiği sonucuna varılmıştır. Mısra, vezin, kafiye, göz için kafiye, kulak için kafiye kavramları örneklerle izah edilmiş ve şiir ile nazım arasındaki fark belirtildikten sonra kısa bir şekilde nazımın nesirden önce doğmuş bir edebî faaliyet olduğu meselesi ele alınmıştır.

"Hece Vezni - Aruz Vezni" adlı bölümde bu vezinler ayrı ayrı ele alınmadan önce, biri hece vezni, diğeri aruz vezni ile yazılmış iki şiir (Anadolu Toprağı: Orhan Seyfi, Yolcular: Halid Fahri) art arda verilmiş, sonra bunların ses değerleri arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Daha sonra da hece ve aruz vezninin esasını teşkil eden hece ve hece çeşitleri konusunda kademeli olarak, örneklere dayanarak temel bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin bu iki vezinle yanyana karşılaşması sağlanmış, birbiriyle "mukayese"si temin edilmiştir.⁵ Ali Canip, temel kavramları anlatırken böyle bir anlatım yolu izlemekle deskriptif bilimlerde daima fayalanılan bir yol olan "mukayese"yi okul kitaplarında kullanmış olmaktadır.⁶ Daha sonraki bölümde hece ve aruz vezni ayrı ayrı geniş olarak ele alınmıştır.

"Hece Vezinleri" bölümünde, duraksız yedili (Rüya Kırırlarında: Yusuf Ziya), duraklı yedili (4-3), (Ada Yolu: Fazıl Ahmed), duraksız sekizli (Ortaç Yolcuları: M. F.), duraklı sekizli (4-4), (Kurt ile Ayı: Ziya Gökalp), duraklı on birli (6-5), (Bugünün Çocuklarına: İbrahim Alâeddin), duraklı on ikili (7-5) (Münzevi: Faruk Nafiz), duraklı on üçlü (4-4-5) (Şarkın Mezarları: A. C.), duraklı on dörtlü (7-7) (Gurbet Yolunda: Yusuf Ziya), "iç" duraklı on dörtlü

⁵Ali Canip, aynı şeyi Genç Kalemler mecmuasında da yapmıştı. "Dün -Bugün" başlığı altında eski dil ve vezinlerle yazılan şiirlerle yeni şiirleri yanyana neşrederek hükmü okuyuculara bırakıyordu.

⁶ Bu bölümün sonunda hece vezninin "kendi malmız" olduğu, "milliyet duygusu edebiyata girdikten sonra yavaş yavaş aruz"un terkedildiği ve artık genç şairlerimiz yalnız hece vezni ile yazdıkları belirtilerek hem tarihî gelişmeler özetlenir, hem öğrencilere doğru olduğuna inanılan yol gösterilir.

(4-3-4-3) (Altın Yurt: Ziya Gökalp) vezinlere birer örnek verilmiştir. İki vezinli şiire örnek olarak da Enis Behiç'in "Gemiciler" şiiri, (4-4-3), (4-4-4-3) alınmıştır.

Ali Canip, bu vezinlerin en çok kullanılan vezinler olduğu kanaatını belittikten sonra devrin eğilimini ve bu vezinlerle ilgili görüşünü şu şekilde ifade eder: "Genç Şâirler (sekizli), (yedili), (altı beşli), (yedi beşli), (dört, dört, beşli), (yedi yedili) vezinleri, meselâ (dört, dört, üçlü), (dört, dört, dört, üçlü) vezinlere tercih ediyorlar. Çünkü muttarid ve müteakıp vezinli olmayan vezinlerle daha güzel ahenk temin edilmektedir. Aynı hâli aruz vezinlerinde de müşahede edeceğiz."⁷

"Aruz Vezinleri" bölümünde yer alan manzumeler ile bu manzumelerin vezinleri ve şâirleri şunlardır: Fırat (fâilâtün, fâilâtün fâilün) : Muallim Naci, Dağlara (fâ'ilâtün, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün): Mehmet Celâl, Çankaya (feilâtün/fâ'ilâtün, feilâtün, feilün/fa'lün): Faruk Nafiz, Kurbağalar (fâ'ilâtün/feilâtün, feilâtün, feilâtün, feilün/fa'lün): A. C., Teşrîn-i Evvel (mefâ'ilün, mefâ'ilün,fa'ülün): Tevfik Fikret, Ah Nijat (mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün): Mahmud Ekrem, Tecelli yahud Teselli (mefâ'ilün, fa'ülün,mefâ'ilün, fa'ülün): Abdülhak Hamid, Bahâr-ı Terânedâr (mefâ'ilün, mefâ'ilün): Tevfik Fikret, Bir Sabah İdi (mefâ'ilün, mefâ'ilün,mefâ'ilün,mefâ'ilün) : Tevfik Fikret, Bahâr (mütefâ'ilün, mütefâ'ilün. "Ayrıca bu veznin Mütefâ'ilün, mütefâ'ilün, mütefâ'ilün, mütefâ'ilün şekli ile Mütefâ'ilün,fa'ülün, mütefâ'ilün, fa'ülün şekli üzerinde örneklerle durulmuştur."): İsmail Safâ, Sabah Ezanında (müstef'ilâtün, müstef'ilâtün. "Ayrıca bu veznin müstef'ilün, müstef'ilün, müstef'ilün, müstef'ilün şekli üzerinde de durulmuştur.):Tevfik Fikret, Yağmur (fa'ülün, fa'ülün, fa'ülün,fa'ul. Bu veznin fa'ülün, fa'ülün, fa'ülün, fa'ülün şekli için küçük bir örek verilmiştir.): Tevfik Fikret, Hülyada Bir Temaşa (mef'ülü fâ'ilâtün): Recaizâde Mahmud Ekrem, Ferda-yı Tedfîn (mef'ülü, mefâ'ilün, mef'ülü, mefâ'ilün): Recaizâde Mahmud Ekrem, Makber'den (mef'ülü, mefâ'ilün, fa'ülün. Bu veznin "mef'ülün, fâ'ilün,fa'ülün şekli ve sekt-i melîh hakkında ayrıca bilgi verilmektedir.)⁸ Abdülhak Hamid, Hakikate Doğru (mef'ülü, mefâ'ilü, mefâ'ilü, fa'ülün): Süleyman Nesib, Yaprak (Fa'ilâtün/fâ'ilâtün, mefâ'ilün, fa'ilün/fa'lün): A. C., Kış (mefâ'ilün, fa'ilâtün, mefâ'ilün, fa'ilün): Orhan Seyfi, Kalender (müfte'ilün, müfte'ilün, fâ'ilün. Veznin "müfte'ilün, fâ'ilün, müfte'ilün, fâ'ilün" şekliyle ilgili bilgi de verilmiştir.): Muallim Naci (müfte'ilün, müfte'ilün,fâ'ilün. Veznin "müfte'ilün, fâ'ilün müfte'ilün,fâ'ilün" şekliyle ilgili bilgi de verilmiştir.) Aruz Veda (mef'ülü, fâ'ilâtü, mefâ'ilü, fâ'ilün): Halid Fahri.

Ali Canip, bu bölümün sonunda, İslâmiyetin kabulünden sonra İran Edebiyatı tesiriyle aruzun Türk edebiyatına girişini kısaca anlattıktan sonra, dilimize uymayan bu veznin Fuzûli, Bakî gibi sanatkârlar elinde zaman zaman başarıyla kullanılmasına rağmen, ancak Muallim Naci ve özellikle Tevfik Fikret sayesinde Türkçeyle tam bir uyuma ulaştığını belirtir. Tevfik

⁷Ali Canip, "Edebiyat: Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin beşinci Sınıflarına mahsustur", İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, Millî Matbaa, 1926, s. 30.

⁸Nihat Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde aruz vezni , sekt-i melih.. vs. koularında bilgi verirken Ali Canip'in bu kitapta verdiği örnklerden sık sık istifade etmiştir. Bkz: Nihad Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Târihi, İstanbul,1978, s.172.

Fikret'in aruz vezniyle ilgili düşüncelerinden ve uygulamalarından da kısaca bahseder: "Fikret Bey, bu iş için çalışırken aruzun birçok vezinlerini -nazmın derunî ve şahsî ahengini ihlâl edecek derecelerde ittıratlı bulduğundan- terk etmiştir. En ziyade muhtelif cüz'lerden mürekkebeb yani ittıradan azâde vezinleri kullanmıştır: (mefâ'ilün, fa'ilâtün, mefâ'ilün, fa'ilün), (Fa'ilâtün, mefâ'ilün, fa'ilün), (mef'ûlü, fâ'ilâtü, mefâ'ilü, fâ'ilün) gibi. Nâdirenen meselâ bir yağmur tasvirinde kasdî bir ittırad husûle getirmek için (fa'ülün, fa'ülün, fa'ülün, fa'ul) vezni gibi vezinleri de kullandığı olmuştur." Aruz vezinlerinin esasta Türkçenin yapısına yabancı olduğu örneklerle gösterildikten sonra milliyetçilik akımıyla birlikte aruzun yerini millî veznimiz olan hece vezninin alışısı kısaca anlatılmıştır.

Ali Canip edebî sanatları incelerken metin örneklerini divan edebiyatından, yeni Türk edebiyatından ve Batı edebiyatından almıştır. Böylelikle ele alınan edebî sanatların birçoğunun evrensel nitelikte olduğu öğrenciye hissettirilmiştir.

Ali Canip, edebî sanatları açıklarken eski belagatimiz karşısında Recaizade gibi ayıklayıcı, seçici bir tutum izlemiş, kelime oyunlarına ait teferuatı ve Türk dili ve edebiyatına yararı olmayan tasnifleri bir kıyıya bırakmış, divan edebiyatında rağbet görmüş sanatlarla günümüz edebiyatında hâlâ "ifade vasıtası"⁹ olarak bir değeri olduğuna inandığı sanatlar üzerinde durmuştur.

Edebî sanatlar açıklanırken önce örnek metinler konulmuş, sonra sanatın tarifi, gayesi, değerlendirilmesi yapılmıştır. Edebî sanatların tarifleri yapılırken gerekli görüldüğü hallerde sanatın eski belagat kitaplarındaki tarifleri aynen alınmış, öğrenciler için ağır ifadeli olan bu tarifler açıklanmıştır. Eski terimler ve yeni terimler yan yana verilerek bu geçiş döneminin zorlukları ortadan kaldırılmağa çalışılmıştır. Sanatlar değerlendirilirken yaygınlığı, gerekliliği bir ölçü olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan edebî sanatlar ile edebî eser ve yazar arasındaki ilişkinin ehemmiyetine okuyucunun dikkati çekilmiştir. Sanatların onların üslubu belirleyen ve sanatçının kabiliyetlerinin yönünü gösteren unsurlar olduğu örneklere dayanılarak anlatılmıştır. Öğrenci aynı yönde değerlendirmelere teşvik edilerek "edebî sanatlardan eserin bütününe ve şahsiyete" doğru bir değerlendirme modeli oluşturulmuştur. Bu usul, edebî eserdeki teferruattan eserin bütününe ve şahsiyete yönelen çağdaş tahlil metoduna tamamen uygun düşmektedir.

Ali Canip'in yazdığı edebiyat kitabına genel hatlarıyla Şehabeddin Süleyman ve Köprülüzade Mehmed Fuad'ın birlikte yazdıkları "Malûmat-ı Edebiyye" kitabı model olmuştur. Ali Canip, oldukça yüklü bir programı olan bu eserin plânını sıkı bir şekilde elemeyden geçirmiş, teorik bilgi veren birçok bölümü çıkarmış, bazı bölümleri ise plân olarak hemen aynen benimsemiştir.

"Malûmat-ı Edebiyye"nin birinci cildinde yer alan "medhal" bölümünde "Edebiyat"ın mahiyeti ele alınır.¹⁰ Ali Canip, kitabında böyle bir bölüme yer vermemiştir. Aynı şekilde "Kavaid-i tahrîr", üslûbun mahiyeti açıklayan "İkinci mebhâs", "Üçüncü mebhâs" bölümlerine karşılık olacak bölümler yoktur. Buna karşılık "Nazm ve Eşkâl-i Nazım" bölümü, "İkinci

⁹Ali Canip, "Edebiyat: Nesir-Nazım, Liselerin İkinci Devre Birinci Sınıflarına ve Muallim Mekteplerinin beşinci Sınıflarına Mahsustur", Millî Matbaa, 1926, s. 60.

¹⁰Fuat Köprülü, Şahabeddin Süleyman, **Malûmat-ı Edebiyye**, Kanaat kitabevi, 1330, s.1-30.

mebhas" bölümü, "Dördüncü Mebhas" bölümü, "Beşinci Mebhas" bölümü, "Altıncı Mebhas" bölümü Ali Canip'in kitabının temel şemasını hazırlamıştır.

Malûmat-ı Edebiyye'nin bu bölümleriyle Ali Canip'in Edebiyat kitabının temel şemasındaki paralellik aşağıda bir tablo halinde gösterilmiştir:

Malumat-ı Edebiye	Edebiyat (Ali Canip)
Medhal	---
Nazım ve Eşkâl-i Nazım:	Nazım-Nesir
Nazım ve Nesir	Hece vezni-Aruz Vezni
---	Hece vezni
Vezn-i Millî	Aruz Vezinleri
İkinci Mebhas: Aruz vezni	
Eşkâl-i Kadime ve Cedide	
Üçüncü Mebhas: Eşkâl-i Kadime -i Nazm	Eski Divan Edebiyatında Nazım Şekilleri
Mısra	
Beyit	
Ruba'î	Ruba'î
Kıt'a	Kıt'a
Gazel	Gazel
Kasîde	Kasîde
Medhiye	
Mersiye	
Fahriye	
Terkîb-i Bend	Terkîb-i Bend
Tercî-i Bend	Tercî-i Bend
	Müstezat
Hicviye	
Mesnevi	Mesnevi
Musammat	Musammat
Murabba	
Muhammes	
Müseddes	
	Divan Edebiyatına Türk Şâirlerinin Zamm ettikleri Nazım Şekilleri (246-250)
	Tuyug
	Şarkı
Şarkı	
Eşkâl-i Cedide-i Nazm	
Kavaid-i Tahrir	
İkinci Mebhas Üslubun Mahiyeti	
Üçüncü Mebhas Üslubun Mahiyeti	
Hasais-i Umumiyesi	
Dördüncü Mebhas	
Mecazın Sûret-i teşkili	Mecazlar (s.58-71)
Mecaz	Mecaz-ı Mürsel
Teşbih	Teşbih
İstiare	İstiare
Teşbih ile İstiare Arasındaki Fark-ı	
Esasiye	
Kinaye-Tariz	Kinaye-Tariz
Beşinci mebhas	Manaya Aid San'atlar-Lafza Aid san'atlar (s.74-106)
Hissî Suver-i Beyan	
İltifat	
İstifham	
Teşhis ve İntak	Teşhis ve İntak
Tekrîr	Tekrîr
Mübâlaga	Mübâlaga
Nida	
Fikrî Suver-i Beyan: Edeb-i Kelâm	
Tedric	
Terdid	Terdid
Tecahül-i Arif	Tecahül-i Arif
Tezad	
Hüsn-i Talil	Hüsn-i Talil
Rücu'	Rücu'
Kat'	

Altıncı mebbas
Sanayi-i Lafziye
Tenâsüb
İham-ı Tenasüb
İham-ı Tezat
Tevriye
Leff ü Neşr
Telmih
Aks
Cinas
İştikak
Şebih-i İştikak
İktibas
İktibas
Tazmin
Seci'
Tersî
Târih

Târih-i Mücevher
Târih-i Mühmel
Ta'miyeli Tarih
Ebced Hesabı
Sanayi-i Lafziyenin Eski Edebiyatımızda
Mevki'i ve mahiyeti

Tenâsüb
İham

Leff ü Neşr

Cinas

İktibas

Tazmin
Seci'

Târih
lügaz
Muamma

Divan ve Divan Edebiyatının
Hususiyetleri, Hamse

Eski Nesir

Millî Nazım Şekilleri

Mani

Varsağı

Koşma

Destan

Türkü

Millî Nazım Şekilleriyle Aşık ve
Avâmî Tasavvuf Edebiyatı Hakkında
Malumat.

Yeni Edebiyatta Nesir

Nevileri:Romanesk Nev', Tarih Nev'i,
Didaktik Nev', Dramatik Nev', Hitabet
Nev'i, Mektup Nev'i,

Yeni Edebiyatta Nazım Nevileri: Lirik
Nev', Dramatik Nev', Didaktik Nev',
Pastoral Nev',

Siyasî Tanzimat

İki kitab arasındaki en önemli fark, Şehabeddin Süleyman'ın kitabında "yazma sanatı"na geniş yer ayrılması, Ali Canip'in kitabında ise bu bahsin yer almamasıdır. Diğer önemli bir fark, Şehabeddin Süleyman'ın kitabında teorik meselelere ve bunlara bağlı bazı temel kavramlara yer verilmesidir. Bu bakımdan Ali Canip'in kitabı daha pratik amaçlı görünmektedir. Nazım şekilleri ile edebî sanatlar konuları iki kitabın birbirine en çok yaklaşan bölümleridir. Ali Canip, pek sık karşılaşılmayan şekil ve sanatlara kitabında yer vermemiştir. Şehabeddin Süleyman, edebî sanatları Süleyman Fehmi Bey'in "hissî" ve "fikrî" ayırımına dayanarak iki kısma ayırır. Ali Canip, Recaizade Mahmud Ekrem'in tasnifini örnek alarak "Manaya aid San'atlar-Lafza aid San'atlar" ayırımını yapmıştır.

Malumat-ı Edebiye'nin orijinal yönünü, yazma sanatına ayırdığı bölümlerle, edebî temel kavramlar üzerinde durması, belagatçilerin, retorikçilerin fikirlerine kaynak göstererek yer vermesi teşkil eder. Ali Canip'in kitabı, yazma sanatına yer vermediği için konuları daha sınırlıdır. Buna karşılık ele aldığı konuları genişletme fırsatı bulur. Şehabeddin Süleyman'ın eserinde edebiyatı "nazım"dan ibaret gören eski edebiyat anlayışın derin izleri görülür. Kitabın Fuad Köprülü'den gelen kuvvetli

tarafları olmakla birlikte, önemli noksanları vardır. Bunlardan birisi nesir üzerinde çok az durmasıdır. Buna karşılık, Ali Canip eski nesrimize ve yeni edebiyatta nesir nevilerine başlı başına bir bölüm ayırmıştır. Kitabının önemli farklarından birisi de millî nazım şekillerine bir bölüm ayrılmış olmasıdır.

Recaizâde Mahmud Ekrem, Ta'lim-i Edebiyat'ta üslûbu üslûb-ı hakikî ve üslûb-ı mecazî olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra mecazı da "mecaz-ı tahyîlî" ve "mecaz-ı teblîğî" olarak ikiye ayırır. "Mecaz-ı tahyîlî" başlığı altında 1)İstiare, 2) İstiare-i temsîliyye yahud mecaz-ı mürekkeb, 3) Teşbîh, 4)Mecaz-ı mürsel, 5)Ta'riz ve Kinaye 6)Tevriye ve Telmih, 7)Tezad ve mükabele "Tıbak, mutabaka" 8) Edeb-i kelâm, 9) Teşhis ve İntak, 10)Müşâkele 11)İhâm 12)Mübalaga sanatlarını ele alır. "Mecaz-ı teblîğî" başlığı altında 1)İltifat, 2)İstifham, 3)Nida, 4)Kat', 5)Terdîd. 6)Rücu', 7)Akis, 8)Tekrîr, 9)Tedrîc sanatlarını ele alır. Sanayi-i lafziyye başlığı altında da 1)Tenâsüb, 2)İhâm-ı Tenâsüb, 3)İhâm-ı Tezad, 4)Tensik-i Sıfat, 5)İktibas ve Tazmin, 6)Telmi' "mülemma", 7)Tecnis ve mülhakatı, 8)Seci' ve Tersî', 9)Vasf-ı tecnîsî, 10)İcad ve Tervîc-i Elfâz sanatları ele alınmıştır. Ali Canip, edebiyat kitabında esas olarak bu tasniften yararlanmıştır.

"Edebiyat" kitabının yazılmasından sonra Ali Canip, liselerde edebiyat eğitimi meselesini pedagojik yönden de incelemeye başlamış, Fransa'da ve Amerika'da ders kitaplarının hangi görüşlerle yazıldığını araştırmıştır. Fuad Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi için çizdiği çerçeveyi beğeniyordu. Ancak edebiyat öğretiminin üniversitelerde ve liselerde farklı olması gerektiğine inanıyordu. Bu konuyu 1927 yılından itibaren Fuad Köprülü ve Hıfzı Tevfik'le Hayat ve Güneş Mecmuasında tartıştı.

Canip'in fikirlerinin esası şuydu: Gustave Lanson, liselerde edebiyat tarihinin tamamının okutulmasını doğru bulmuyordu. Ayrıca yakın devirlerin uzak devirlerden daha teferruatlı olarak okutulması fikrini savunuyordu. Lanson'a göre XVIII. yüzyıla, XVII. yüzyıldan daha fazla önem verilmelidir; çünkü öğrenci yakın yüzyılları ne kadar iyi bilirse gününün edebiyatını o ölçüde iyi anlayacaktır. Lanson, lise müfredatının böyle bir anlayışla hazırlanmasını tavsiye ediyordu. Canip, Lanson'un bu fikirlerine dayanarak edebiyat dersleri programında yakın zamanlara daha fazla sahife ayrılması fikrini savunuyordu. Ayrıca kendisi müffettiş olarak Anadolu'da dolaştığından pratikte edebiyat öğretiminin hangi halde bulunduğunu görüyordu. Bu görüşlerine uygun olarak edebiyat kitabının içeriğini kademeli olarak azalttı. Hazırladığı Edebiyat kitabı 1944 yılına kadar liselerin birinci sınıfında okutulmuştur. Kitabın 16 baskısı yapıldı.

Ali Canip, çağdaş eğitim bilimcilere dayararak edebiyat eğitiminin amacının ezbere bilgiler vermek olmadığını, öğrencinin anlayışını, zevkini, fikrî gelişimini sağlamak, onlara çağdaş ve millî değerler kazandırmak olduğunu savunuyordu ve bu görüşünü elverdiği ölçüde edebiyat kitaplarına yansıtıyordu.